

Monika Jerič

Koliko smo sami svoji?

Ko se zbudimo, imamo ljudi različne rituale. Nekateri morda niti nimamo kakih posebnih ritualov prebujanja in vstajanja, temveč se predvsem bolj ali manj vedro odpravimo v kopalnico. In pred nami je – vsaj če nimamo navade že takoj ob prebujenju opraviti samoizpraševanja, ker smo to morda naredili že pred spanjem, ali pa če nismo tiste sorte ljudje, ki se morajo zjutraj šele spet iznajti, pri čemer jim pomaga okolica, to je postelja, morda nočna omarica, okno ali topli partner, ki še spi zraven njih – prvi preizkusni kamen naše biti, ogledalo. Pa ne tisto zrcalce, zrcalce, ki nas bodri, da smo najlepši, ali nas miri, da smo tudi malo manj lepi zaenkrat še živi tukaj in zdaj. Tudi ne zrcalo, o katerem nam Lacan ve povedati marsikaj in nas med drugim iniciira v diskurz o nezavednem, ki je – če od nikogar drugega, njegovo, moje je precej bolj primitivno – strukturirano kot govorica. Ne; ogledalo. Se mar istovetimo s podobo, ki jo vidimo v njem, oziroma konkretnije s svojim zunanjim videzom? Zakaj torej preizkusni kamen biti?

Bit se začne pri malih stvareh in se počasi razrašča v večje, živo utripajoče bitje. In en delček tega bodočega celostnejšega skupka je tudi podoba, ki se nam zjutraj prikaže v ogledalu in s katero imamo, ko se uziramo vanjo iz oči v oči, spoznavni, razpoznavni dialog. Se prepoznate, četudi se morda ne poznate zares docela, morda ste intimni s podobo, ki vas gleda, toda ali veste, kdo je, ki zre v vas? Tu se nam odpirata dve poti; ena je gladka in vodi prek poznavanja samega sebe k zaobjetju samega sebe, četudi se morda kdaj za daljši ali krajši čas z nelagodjem ali celo odporom pehamo proč, in druga je prizmatična, po njej pa ne moremo daleč, če se nazadnje, bolje prej kakor pozneje, ne sprijaznimo z vsaj nekaj pragmatičnosti.

Sami po sebi, ne da bi sploh že zašli k vprašanju identitete, ki se prek njih prevaja, so človeški obrazi takšni in drugačni. Bolj kakor to, ali je lep

ali grd, pa je za bitje, ki se gleda v ogledalu, pomembno to, ali je obraz v trdnem ali v bolj fluidnem agregatnem stanju. Kako v fluidnem stanju, se bržkone zdaj sprašujete, človeški obrazi so vendar nekaj trdnega, kompaktnega, so telo. In prav imate, drži. Toda samo v primeru, če ste sami s seboj in ne nastavljate svojega obraza na ogled komu drugemu. In če se ne gledate v ogledalo po prizmatični poti, ki razpršuje vaš obraz in ga napravlja težko oprijemljivega. Nekateri obrazi se namreč odbijajo od ogledala v mavrico obrazov, ki so vsi pravi, pa hkrati ni noben verodostojen, saj mu manjka samolastna kompaktnost, stoji le tako dolgo, dokler stoji ob drugem, prav tako pravem in hkrati neverodostojnem. Taki obrazi, tu jim pravim fluidni, póti pa, ki je takim obrazom usojena, prizmatična, svojega nosilca že takoj zjutraj, ko se zbudi, ko je še sam v sebi in le ogledalo nasproti njemu, zatresejo v temelju njegove biti, ne da bi za to poskrbel šele drug človeški obraz, partnerjev, sosedov, sodelavčev, naključni. Človek s takim obrazom lahko prav dobro ve, kdo je, ki zre vanj, a ne more biti nikdar zares intimen s svojim obrazom, ne more se prepoznati in se zaobjeti ter igrati skozi življenje igro objamem, pahnem proč, objamem, pahnem proč, ki je, četudi terja nekaj preigravanja, bolj ali manj linearna in gladka. Namesto tega se zato človek s takim obrazom zjutraj kar malce sadomazohistično poda v kopalnico in čaka, kdo bo pa danes prvi skočil vanj iz tistegale ogledala tamle. Jasno, sledil mu bo drugi pa tretji in tako dalje. Vendar je tako, da so ljudje v splošnem prepričani, da si prvega najbolj zapomniš, in tudi človek s tem obrazom tako po otročje najbolj pohlepno in najbolj bojazljivo pogleduje za tistim prvim, četudi ve, da prvi ni verodostojen prav nič bolj kot kateri koli bodoči.

Rekli smo, da ostane človeku v takem primeru ena sama stvar, to je pragmatičnost. Večinoma je tako, da četudi je bolje, da to odkrije raje prej kakor pa pozneje, v praksi človek to stori pogosteje pozneje kakor pa prej. Kakor koli že in kakor koli omejena se na prvi pogled zdi ta možnost, lahko ta pragmatičnost v realnih primerih privzame različne forme, katerih zgolj ena od možnih je shizofrenija. Tu se šali, kajne, se zdaj verjetno sprašujete, saj kako vendar lahko trdim, da je shizofrenija pragmatična. Čisto preprosto in pragmatično povedano, naj bo še tako razbita, najdenje imena, četudi psihične bolezni, osebo utočkuje, jo priveže na eno mesto, pa čeprav je to mesto nekako, kako bi rekli, spiralasto strukturirano. Oseba dobi enovito identiteto po nomenklaturi. Drug način prebivanja s fluidnim obrazom je, recimo temu, kartezijsko obarvan, saj se človek tedaj istoveti zgolj s svojo nematerialno *res*. V konkretnem primeru lahko to pomeni, da tak človek zapostavlja telo – s tem pa seveda odpravi kot bagatelno tudi tisto, kar zre vanj iz ogledala – kot redundantni privesek, v najboljšem

primeru nekako tako, kakor da bi bilo obleka, v manj posrečenem primeru pa mu telo predstavlja neke vrste oklep, ječo, v kateri se resda nahaja, a nima ta lokacija nič bistvenega opraviti z njim, ki je ves v duhu in v mentalnih predstavah. Obstaja več podzvrsti tega tipa, naj tu omenim tisto, ki je prepričana, da človek sam s svojimi mislimi ustvarja svet. Ker je malo svetov, ki bi imeli enega samega prebivalca, je treba predvidevati, da pri tem v mislih nima le svojega sveta, pač pa kar svet vobče. Težava, ki se pojavi, če je resnično tako, je ta, da dobimo v tem primeru nenadoma čisto preveliko število tvorcev svetov vobče, ki pa so dokaj prazni.

Kakor rečeno, možnih je več alternativ. Ena od bolj zanimivih po mojem prepričanju je tista, ki jo je v določeni fazi svojega življenja živel Avguštin. Ta cerkveni oče je bil tako rekoč izumitelj Mini Jaza, čeprav je bil v nasprotju z v današnjem času slavnejšim likom iz *Austina Powersa* njegov mali človeček v resnici boljša polovica velikega Avguština. Začelo pa se je nekako tako, da je Avguštin prepoznal razliko med tem, kar si je želel, ter tem, kar je dejansko počel, in ker še ni bil zrel za harmonizacijo med tema dvema razsežnostma, je zaklical tja v zrak oziroma nemo v samega sebe: "Daj mi čistost in vzdržnost, samo ne še takoj." V osnovi je bil Avguštinov problem v tem, da je človeku pripisoval svobodno voljo, a je ta včasih udejanjala stvari, ki si jih on sam v globinah svoje biti pravzaprav sploh ni želel, temveč ga je nekaj pehalo v to, da jih je počel. Kar je torej pozneje pisal cerkveni oče notranjega dialoga Avguštin, je dejansko poskus razjasnitve, kaj se tu dogaja in kaj to pomeni ter kako naj se posameznik sooča s tema kakor da dvema voljama v sebi. Ne bomo popolnoma udarili mimo, če predvidevamo, da je Avguštin, ko se je zjutraj prebudil in se pogledal v ogledalo, spremljal v njem mimohod samega sebe v različnih podobah, ki so bile vse on in nobena ni bila scela on. S tistim klicem sebi v brk ali v nebo pa je pripoznal nezadostnost samega sebe in se izročil, čeprav z zvitostjo, ki bi ji lahko pariral le še kak Blaise Pascal – ta je namreč svetoval, da je bolje verovati, kakor pa ne verovati, tako, za vsak primer, kajti človek pač nikdar ne ve, kako se bo nazadnje obrnilo –, v dobrohotnost svojega Stvarnika.

Zdaj ko smo dobili okus za to, da se je v ogledalo ujelo več kakor zgolj odslikava našega fizičnega telesa, pojdimo na sprehod. Že v antični Grčiji so imeli nekateri navado razglablјati o stvareh, od katerih človek nima kaj prida materialnih koristi, medtem ko so špansirali naokrog. Sicer niso bili pretirano patetični, a se jih je vseeno prijelo ime peripatetiki. Če zdaj mislite, da se šalim, se vsekakor ne motite, kajti *peripatos*, ali po domače povedano sprehod, v splošnem seveda nima nič opraviti s patetiko, je pa dober za krvni obtok in s tem za zdravo telo. In pravijo, da je v zdravem

telesu zdrav duh. Ali pa je morda ravno obratno? Bržkone kakor za koga. A kakor koli že, sprehod ne škodi in ima lahko celo čisto določen smoter.

Ko se tako vzpenjam na grajski hrib po eni od skoraj neobljudenih stez, prav nikogar ni, ki bi mi prišel naproti ali me gnal od zadaj naprej, se spomnim na ogledalo in na svojo odvisnost od njega, ki mi sporoča, kakšen je moj obraz, ta pa potem, tako v odbleskih kakor tudi na moji glavi, živi neko življenje, ki ga ne morem v celoti zapopasti in zagrabit s svojimi mentalnimi predstavami in idejami, kakor koli globoke in prefrigane naj si te že bodo. Še nehoteni mišični trzljaji me v tem pogledu včasih speljejo na led. Zdi se, kakor da človek niti zjutraj v kopalnici ni zares sam svoj, temveč je ujet v mrežo razmerij, ki se pletejo v možganih in razpošiljajo informacije, ki si jih nato prisvajam kot svoj pogled. Ker niti sam človek nima docela v oblasti tega, kar se navzven ponuja kot on, dobi posebno težo ne samo to, kar človek misli, ampak tudi to, kar dela. Ali drugače povedano, gesta postane ogledalo duše. V ta namen se je iz srednjega veka sem ohranila praksa pisanja kodeksov o obnašanju, v katerih so bili inventarizirani razno razni človeški gibi, ki so jih spremljali vsemogoči in včasih tudi kakšni nemogoči subteksti, ki da so delovali v ozadju teh gest. Posebej rigorozni v tem početju so bili v nekaterih francoskih samostanih, kjer so hoteli skozi skrbno gojenje lepih gest polepšati svoje duše. Stranska plat tega je bila osamosvojitve geste od vsebine, ki pa jo vedno lahko ubere v dve različni smeri. Z eno od teh smeri smo se seznanili že pri svetem Avguštinu. Ko je namreč ena od njegovih volj počela nekaj drugega od tistega, kar si je želela druga njegova volja, ki je bila globlje zakopana v njem, a je bila hkrati tudi Drugo od njegove samo-volje, je ta naš cerkveni oče odkrival notranji monolog, v katerega se je sem ter tja na pravih mestih vmešavala beseda Stvarnika Božjega. Drugo smer osamosvojitve geste pa zaznamuje hipokrizija, ki se pogosto izkaže tako za bolj plodovito, kakor je tudi trajnejšega veka.

V tem razmišljanju me – še vedno ni nobenega človeka okrog mene, le šumi tihega dihanja dreves, ptič se prekucne ali zacvrkota, kakšen kamen se zakotali pa spotaknem se ob vejo in skoraj zletim na nos – nenadoma prestreli misel: ampak to ne more biti čisto tako tudi pri slepih ljudeh, ti se zjutraj ne bodo videli v ogledalu, tudi v partnerju ne, človeški pogled njih ne bo določil tako, kakor določa, naj se tega zavedamo ali ne, nas, ki vidimo. V krojenju identitete mora potemtakem imeti podobno vlogo kakor ogledalo nekaj drugega. Ali pa jim morda manjka celo kar en cel ta del identitete? Nedolgo nazaj mi je prišel v roke članek o krtih, ki si zaradi izredno slabega vida namesto z očmi pomagajo pri lociranju sebe in razpoznavanju dogajanja v okolici z nosom, vendar ne s katerim koli

nosom, temveč s stereo nosom. Njihovi nosovi so namreč razviti tako, da vsaka nosnica posebej identificira določne informacije iz okolja, krt pa potem, ko njegovi možgani "vidijo" posamezni ovoidni množici in tudi njun presek, natančno ve, kako reči stojijo. Že ljudje, ki smo bolj kratkovidni, vemo, da se je z leti naša sposobnost vohanja precej izostrila, zelo slabovidni ljudje pa se morajo sploh v veliki meri zanašati tudi na otip, pri čemer njihovi prsti privzamejo vlogo oči, se pravi spet tako kakor pri nekaterih živalskih vrstah. Če lahko prsti in tipalke in še celo nosnice vidijo, potem lahko tvegam z idejo, da samo mesto stika – roka na obrazu, nos pomolim pod pazduho – bržkone lahko igra zelo podobno vlogo, kot jo ima moje srečanje z ogledalom, in ravno tako kakor pred ogledalom se tudi ob tem kateri od slepih ljudi prav hitro zaobjame, kakšen drug pa tipa in tipa in voha in vsekakor čuti, a ko vendarle nekaj ujame, mu nekaj drugega tudi že ubeži in mu s tem zablokira pot po linearni, gladki poti.

Ne da bi se morda ravno ne strinjal z njo, bi tej moji ideji zagotovo pridodal svoj delež kak Nikolaj iz Autrecourta, ki velja za prvega ali vsaj za enega redkih filozofov skeptikov srednjega veka in še sholastičnega teologa za povrh. Sogovorci so mu dopovedovali, da njegov slepi sanjač zaman verjame, da ima v posesti neko zmožnost, ki mu kljub slepoti pomaga pri tem, da ne pada prepogosto v jame, ki se znajdejo na njegovi poti, in ga prepričevali, da slepca ne voh, ne tip in tudi ne razum ne bodo obvarovali pred tem, da se ne prekucne v luknjo. Nasprotno se je Nikolaj odločil zagovarjati metafizični argument, ki gre nekako takole: čeprav ne moremo dokazati, da takšna zmožnost v človeku zares obstaja, je kljub vsemu čisto možno, da obstaja, kajti v človeka je položena naravna težnja, da bi hodil naravnost. Mislim, da je to tako lep primer v ilustracijo pragmatičnosti, ki smo jo prej vzeli v misel, da bi ga bilo nemarno spregledati. Recimo torej malce prišpičeno, zato da razrešimo zagato glede slepih in slabovidnih, da imamo ljudje oči različnih barv in oblik, in nekatere so pač prstne blazinice ali nosnice ali celo še kaj bolj misterioznega.

Še vedno nobene človeške duše okrog mene. Steza se počasi preveša navzdol po hribu. Verjamem, da se ne bomo, ker smo se že nekako privadili na to, da nad našimi glavami utripa gozd in ptič izdaja svoj obstoj, zdrznili od gnusa, ko se bodo začeli krepiti mestni šumi. Njihov pogled nas ne bo presenetil in ne bomo kakor Sartre mislili, da kolikor smo pod pogledom, ne vidimo več očesa, ki nas gleda, če pa vidimo oko, potem izgine pogled. Kajti tudi pogled ima oči, v poku veje, v prhutu kril. Freud pa je menda celo verjel, da bi lahko videli nezavedno na delu, če bi le lahko pogledali na dno mrežnice. Mislite, da bi videli govorico ali pa bi,

nasprotno, tam čepelo kaj bolj neartikulirano primarnega? Res, kdo le bi to videl, kakršno koli že je.

Odkar nam je sveti Avguštin odstrnil introspekcijo, lahko pridemo marsikam tudi po tej poti, medtem ko so se v stari Grčiji bolj zanašali na punčice. Tisti znameniti izrek “spoznaj samega sebe”, ki ga najdemo ob vhodu v Apolonovo svetišče v Delfih, je namreč demokratičnim Atencem sporočal predvsem to, da je človek človeku – *lupus*? No, lahko tudi, kakor je pozneje po latinsko ugotavljal Thomas Hobbes, vsekakor pa najprej merilo, čeprav ne docela v takšni meri, kakor je to zagovarjal Protagoras. Grška politična žival se namreč ni zazirala v svojo zavest, marveč v svet, v drugega človeka, v katerem se je videla in se brez njega ne bi mogla spoznati. A se je hkrati s tem zazirala tudi v ogledalo, kajti, kot je pisal Platon, takrat ko gledamo nekoga, ki nam je nasproti, naš obraz odseva kakor v ogledalu v tistem, kar se imenuje punčica po domače in *kore* po grško oziroma *pupilla* po latinsko. S tem v mislih se torej pripravim na vstop v živi mestni utrip.

Naš sodobni svet še zdaleč ni tako prozoren, kakor bi si človek pogosto želel. Videli smo, koliko nam da opraviti begava štrana, ki se nam plete po mislih in jo napaja naše bolj intimistično iskanje identitete in spraševanje o njeni samoniklosti. Še celo v primeru, da nam je dano hoditi po ravni, gladki poti, nam bo slej ko prej prišel naproti nekdo, ki nas bo pogledal in nas s pogledom umestil, četudi za nič drugega kakor za to, da se ne bi zaletel v nas. A da ne bi bili preveč pasivni, se spomnimo, da ima pogled tudi sam oči in da tega človeka, ki nas je pripel s svojim buckastim pogledom na steno prostora in časa, markiramo tudi mi sami. Srečam torej tega človeka in vzajemno se zaznamujeva, da bi lahko šla dalje samo zato, da bi spet izgubila svojo samoniklo identiteto in se prepustila na moč in nemoč tretjemu, ki se že izmotava iz sence na pločniku in dejavno čaka, da ga doleti ista usoda kakor naju. Tako se srečujemo in oddaljujemo, da bi se spet srečali in oddaljili, in naša identiteta se gradi in razpada, ta hip smo in v naslednjem nas že ni več, zato da bi spet lahko bili. Prej smo naleteli na dokaj osamljene svetove vobče, zdaj pa nenadoma izkušamo, kako naš svet postaja “inštrument, na katerega igra nekdo drug”, kakor je poetično povedal Maurice Merleau-Ponty, in ki ne bi zvenel tako ubrano, če ne bi ujel v svoje vezje tudi naših disakordov in naših milih sozvočij. Koliko smo potemtakem zares sami svoji?

Svet ni samo polje srečevanj med osebami, ki imajo določeno obliko, barvo, okus, glas in vse tisto, kar se skriva neubesedeno v njihovih glavah in srcih, teče po živčnih vozlih in prevaja informacije tako sami tej osebi kakor tudi nam, ko se ta oseba obrne k nam z nekim dejanjem ali se

obrne proč od nas, torej spet z nekim dejanjem. Svet je tudi mesto našega srečanja in oddaljevanja, v katerega se ujame, četudi le za hip, vse, kar tvori prostor našega srečevanja in vpliva s svojo prisotnostjo na to, kako jaz vidim drugega, kakor tudi na to, kako ta in drugi vidijo mene. Kje bi se srečali, če ne bi bilo prostora našega srečanja – tihe steze, kopnečega pločnika, prehoda za pešce in mostu, pod katerim se leno kotali voda in v njej, no, morda tudi ribe, morda odpadki pa odbleski obrežja na vodi in valčki, ki jih puščajo za seboj race –, četudi je morda to tukaj samo zato, da bi zaživelo kot odpoved srečanju, pa naj si bo to že načrtna odpoved ali zgolj posledica tega, da se mi, midva, ki naju ni nikjer v isti obliki, kakor sva tukaj in zdaj, ne pozna in ne išče namensko srečanja. Hodim tako po mestu ob uri, ko se najbolje vidi podobe mojega in naših teles v oknih izložb, v grafitno črnem ogrodju postajališč mestnega avtobusa. Z vsakim pogledom, z vsakim odsevom se en delček mene odtrga od mene in se daje na razpolago nekomu ali nečemu drugemu in se nato vrne k meni ter me na novo določi, raztemelji me, da bi mi dalo nov temelj, kakor prej doma v kopalnici, pred ogledalom. Nekaj mi daje in mi nekaj odvzame, vsak delček je pravi in je hkrati neverodostojen, ni me ne brez njega in tudi ne z njim, če me ni hkrati po toliko drugih ... pogledih, mankih pogledov, prisotnosti in odsotnosti tega ali onega. Tudi park mi daje drugo identiteto, kot mi jo privoščita pasaža pri Nami pa pročelje Pošte, še pismo, ki ga oddajam, prenaša en del mene v kolesje izmenjavanja informacij in me daje samemu sebi v posest samo na pol, samo s pol sem, dokler ne prejmem odziva z druge strani, ki je tudi ni v isti obliki, če je ne določi, kakor koli že parcialno in necelovito, moje pismo. Tukaj in zdaj sem brez tiste identitete, ki mi jo podeljuje nikdar odposlano pismo prejelnika mojega pisma, sem pa tudi v vseh mogočih odgovorih, ki jih ni posredovalo tisto pismo. Vse to sem in me hkrati ni, predvsem pa nisem, kolikor me ni skupaj z drugimi rečmi in ljudmi. Nikoli mi nič zares ne pripada in nikoli niti sam ne pripadam samemu sebi. Ni me brez tebe, ki te ni brez mene, in naju obeh ni, če nama svojega telesa srečanja ne nudi svet, tale ulična zaplata tu in množica, ki hodi mimo in je zaradi naju in midva zaradi nje. Vsak živec v mojem telesu pričuje tkivu, ki se spleta iz prisotnosti in odsotnosti živih in neživih stvari, iz preteklosti in prihodnosti, tega, kar ni in bi lahko bilo, a tudi tega, kar nikoli ne bo. Konglomerat niti in vozlišč, eno prerežeš ali eno se razplete in že nismo več tisto, kar smo bili, zato da bi začasno postali nekaj drugega.

Stari in sodobni priročniki nas učijo, kako do sreče, oziroma nam dopovedujejo, da si srečen, ko si celovit v sebi in zase. Še razsvetljeni mož Montaigne je menil, da je razsoden le tisti človek, ki je tako neodvisen in

nenavezan na nikogar in nič, da ga izguba česar koli že ne bo prikrajšala za njegovo notranjo, intimno srečo, čeprav je po njegovem taka zasebnost primerna za ljudi šele po tem, ko so bili prej dolga leta vpreženi v delovanje za javno, obče dobro. Toda ali je človek zares lahko kadar koli celovit in zase? Naj smo tudi v čumnati skriti, nismo nikoli samozadostni in nikdar le po sebi in zase. Darovani smo sebi po drugem ali Drugem, magari po svitku prostora in časa ali pa po Besedi in dihu Stvarnika. Kar koli že je, ni človek nikoli avtonomno, samozadostno in sebe utemeljujoče bitje, temveč prej prežitek tega, kar je bilo, in obljuba, četudi nikdar izpolnjena, tega, kar bo ali bi lahko bilo. Vsi mi smo mali Stepheni Hawkingi, ki nam namesto računalnika nevidne in vidne trzljaje misli in telesa razbira nevidni utrip drugega živega bitja in vidno mirovanje nežive stvarnosti okoli nas.